

A Messenger

I. rész

1. Szigetlakók

Becskereki házunkban volt az udvarban egy helyiség, melyet „garázs”-nak hívtunk. A II. világháború alatt, amikor megismertem, nem garázs volt. Korábban sem lehetett igazán az, mert a családnak egészen a hatvanas évekig nem volt autója. Bútorok voltak a garázsban, egy csónak, egy teniszháló és deszkalépcső-feljárát a padlásra. Három-négy éves koromban többször láttam itt egy asszonyt is (háziasszonyunkat, a Maškát), aki libákat tömött. A lakószobáktól távolodva, a garázs mellett volt az „istálló”, melyet én már irrattárként ismertem meg. Utána következett egy disznóól, majd veteményeskerttel folytatódott az udvar. A világháború után kiürült a garázs. A bútorok tulajdonosa apámnak egy szerb ismerőse volt, aki ismert polgári családhoz tartozott, de a háború alatt elment Becskerekről, és több házban is hagyott megőrzésre dolgokat. (Úgy tudom, a partizánokhoz csatlakozott.) Aztán, amikor győztesként tért vissza a háborúból, elvitte a csónakját és a bútordarabokat, de baráti gesztusként ott hagyta nálunk a teniszhálót. A hozzánk belakoltatott orosz katonák sok mindent elvittek, korábban több vagyontárgyat „rekviráltak” a németek is, így a végén ez a teniszháló valamit javított a világháború anyagi mérlegén.

Az apám fel is akarta használni, csak az volt a kérdés, hol lehetne az udvarban teniszpálya. Hely lett volna, de a háború azt mutatta, hogy biztonságosabb, ha minden megmarad úgy, ahogy van. Fontosnak mutatkoztak a paradicsomágyások, de a herével beültetett kertrész is, mert etetni kellett a baromfit. Tőlünk jobbra – ha az utcáról az udvar felé nézünk – volt a Bošnjak udvar, ott is voltak ágyások. De a Bošnjak udvar hátsó kerítése előtt, a mi kertünkől jobbra, volt még egy rész, mely hozzánk tartozott, de nem igazán volt funkciója. Itt kezdődött a „bara”. (Ezt a szerb – vagy török – szót használtuk, mert ez nagyobb vízterületre utalt, mint a „pocso-lya”, és nem volt olyan súlyos jelentése, mint a mocsárnak.) A bara néhány

száz méter hosszú és kb. 50 méter széles volt. A mi udvarunk végén volt egy olyan része, mely az év nagyobb részében száraz maradt. Ezen hozott létre az apám teniszpályát. Egy hengerrel valamennyire el lehetett egyengetni a talajt, bár annyira nem, hogy mindig előrelátható legyen, hogyan fog pattanni a labda. Teniszlabdákat Bubus nagynéném küldött Hollandiából. A padlásról a teniszütők is előkerültek. Háború sem volt már. Szóval valahogy minden összejött, csak az igazi lelkesedés hiányzott. Az apámnak nem nagyon volt ideje. Én nyolc-kilenc éves lehettem, próbáltam teniszezni egy-két kortársammal, nagy izgalommal közeledtünk ehhez az egészen rendhagyó lehetőséghez, de aztán a végén mégsem tetszett igazán. Hozzánk mérten nagyok voltak a teniszütők, más sportok (mint a focizás) sokkal kézzelfoghatóbbnak tűntek. Leginkább Lóri nagybátyám teniszezett egy barátjával. Én egy sajátos magas páholyból néztem. A kert végétől, egészen a bara végéig, egy világosszürke fal húzódott. Egy cölöp segítségével fel lehetett kapaszkodni a falra, gyakran ott ültem a teniszpályával szemben, és néztem, hogyan játszik Lóri bátyám. Néha végig is mentem a fal tetején (lapos, tán fél méter széles teteje volt). Közben figyeltem a barában a teknősbékákat, majd a fal végén ott volt a Messinger gimnázium. Mivel a bara (mocsár) felett haladva jutottam oda, valami szigetnek tűnt. Tudtam, hogy oda fogok járni, miután befejezem a négyéves általános (elemi) iskolát.

Egyébként a tenisz nem ragadott magával később sem, amikor már hozzáöttem a teniszütőkhöz. Viszont asztaliteniszeztem. (Lehet, hogy a be nem teljesedett teniszelvárások vezettek e hasonló pályára.) Játszottam is a Željezničar (Vasutas) csapatában. Volt közöttünk egy tényleg jó játékos (Melegi). Ha nem köztünk marad (és komolyabb ellenfelekkel játszik nap mint nap), lehet, hogy sokra vitte volna. Így is Szerbia bajnoka lett. Én 1963-ban értem a pingponghoz csúcsára (amikor már nemigen játszottam). December végén ugyanis Bánát válogatottjával Franciaországba utaztam. Arra nem emlékszem, hogy a sportvezetők hogyan hozták össze ezt az eseményt. Azt tudom viszont, hogy a részleteket pontosító levél 1963. december 6-án ment el Nagybecskerekéről. Azért tudom, mert én fordítottam franciára, és megmaradt róla egy fiókban egy másolat. Bernard Sellier úrnak íródott a levél Toulouse-ba. Az állt benne, hogy milyen kitűnő játékos Melegi Rudolf, hogy 1961-ben Szerbia bajnoka volt, miután legyőzte Markovićot. Le van írva, hogy Milorad Živanov Korpa István után a legtehetségesebb fiatal játékos Szerbiában, és mestersége szerint lakatos (tehát a munkásosztályhoz tartozik). Nišavićot és Granićot is dicséri a levél. Hangsúlyozták, hogy milyen kitűnő edző Benkő Vilmos. Rólam megjegyzi, hogy játszottam, és bíró is vagyok, vagyis „arbitre”. (Ahhoz, hogy

asztalitenisz-bíró legyen az ember, akkoriban nem kellett semmilyen vizsgát tenni.) A lényegről nem esett szó, azaz, hogy azért tettek a csapatba, mert kellett valaki, aki tud franciául. Volt velünk egy társadalmi-politikai sportmunkás is. Karácsony után érkeztünk Nizzába vonattal, másfél napos utazás után, Olaszországon keresztül. Nagyon meleg volt a vonatban, de úgy éreztük, hogy ez a kisebb baj. A fűtetlen vonatok sem voltak akkoriban ritkák. Viszont a kemény fűtésnek gazdasági következményei is voltak. Csapatunk vezetője, a társadalmi-politikai sportmunkás úgy értesült ugyanis, hogy Franciaországban jóval drágább a vaj, mint Jugoszláviában, és ezért jövedelmező lehetne vajat vinni és árulni. Vezetőnk kisebbik bóröndjében csak vaj volt. A vámosok nem firtatták, de meglehetősen elől vadt, nem maradtak szabályos kockák. Tovább rontott a helyzeten, amikor hosszabb fürdőszoba-nélkülözés után, a vezetőnk és még néhányan kézbe is vették a világos papírba csomagolt vajkockákat. Nizzában gyönyörű napsütés várt bennünket, és mivel volt időnk az autóbusz indulásáig, le sétáltunk a tengerpartra is. Annak ellenére, hogy december vége volt, sokan ültek a homokban, egyesek mezítláb. A vezetőnk megkért, hogy próbálják vajat árulni (mert én tudok franciául), de ezt elutasítottam. Arra viszont vállalkoztam, hogy megtanítsam, hogyan mondják franciául „akar-e vajat vásárolni?” (voulez vous acheter du beurre?). Az üzlet nem volt sikeres. Nem keltettek bizalmat sem a sebtében csiholt francia szavak, sem a másfél napos hőségben utazás következményeit mutató gyurmaszerű vajszeletek. Rajtunk is látszott, hogy hosszú útról jövünk, borotválkozni sem tudtunk. Baj mégsem lett a dologból. A gyönyörű napsütésben az emberek nem tiltott kereskedelmet, nem is a kommunista vezetőkben is tovább lüktető privát kezdeményezést, hanem csak a szép nap egyik mosolyforrását látták. Egy darab vaj sem kelt el. A következő úti cél Tarbes volt. Nagybecskereknél nem sokkal nagyobb város a Pirenneusokban. Itt már játszottunk a helyi csapattal (én magam nem játszottam, hanem fordítottam), és győztünk. Ezután következett egy bál, melyet a helyi kommunisták szerveztek – nekünk, kommunista országból jövőeknek.

Először láttam kommunista eseményt, melyet nem a hatalom szervezett. Furcsa volt. Én azzal a reménnyel jöttem, hogy a családon kívül is egy polgári világot lássak; a vendéglátóink azt várták, hogy egy igazi (nem csak remélt) kommunizmus élő képviselőit lássák. És közben a lelkes pirenneusi kommunisták mondataiban itt-ott felismertem azokat az ár ellen alakuló kanyarokat, melyek otthon a disszidensek gondolatait jellemzik. A beszédek egyébként lendületesek voltak. Vártam, hogy fordítsak, de a boldog lendület esélyt sem adott a fordításnak. Elképzelhetetlen volt, hogy a szónokok megálljanak, míg én lefordítom szerbre azt, amit addig mond-

tak. A szónoklatok közben többször hangsúlyozták, hogy milyen embertelen a kapitalista kizsákmányolás, de ez az összejövétel – beleértve a szerbiai vendégeket – a jó emberek boldog kis szigete. Hogy minden világos legyen – fordítás nélkül is –, minden szónok vállon veregette és átölelte csapatunk valamennyi tagját.

Másnap Pau városában léptünk fel. A meccsek előtt beszédek voltak, ezúttal fordítással. A beszédekben leginkább a hős népek barátságán volt a hangsúly. A vezetőnk egyik mondata után habozva abba hagytam a fordítást. Ő azonban figyelmeztetett, hogy ha a vajárulást jogom is volt megtagadni, fordítanom muszáj, mert tudvalevő, hogy ezért hoztak Franciaországba. Ez igaz is volt. A mondat úgy indult, hogy „amint az őszlávok, akik csata előtt lovagias gesztussal vaját adtak az ellenfelüknek, úgy most mi...”. Lefordítottam. Ezután következett a hagyományörző vajátadás valamennyi francia játékosnak és tisztségviselőnek. A vajdarabok, ujjnyomokkal a világos borítópapíron, elég viharverten néztek ki – talán ezzel segítve is a történelmi párhuzamot. Botránytól tartottam. Hogy a középkorban (vagy még régebben?) a szláv harcosok vaját adtak csata előtt az ellenséges hadvezéreknek?! Mit szólnak majd ehhez a normálisan gondolkodó franciák? Nem szóltak semmit. Meg voltak hatva. Átvették a módosult formájú vajdarabokat, majd a meccs alatt egy ellen-ajándékot szerveztek meg. Mindnyájan egy üveg kitűnő pezsgőt kaptunk, a vezetőnk pedig (a vaj tulajdonosa) egy külön kis ládát is válogatott borokkal. Így mégis jó üzleti fogásnak bizonyult a vajexport. Csak azt nem tudom, hogy társadalmi-politikai sportmunkásunk később a párthatóságokat is értesítette-e az ősszláv vajjal kapcsolatos diplomáciai (és anyagi) sikerről.

Pau-ban történt még valami, ami nem a kommunista világszemléletet erősítette. A sikeres pingpongcsata után elmentünk egy vendéglőbe. Az elején még itt is fordítottam, azután több pohár bor után erre már nem volt szükség. Az udvarias érdeklődést kimerítve, egyre inkább csak egymás közt beszéltek a franciák is, a bánátiak is. Váltottam azonban néhány szót a vendéglőssel, aki közölte, hogy esélyem van arra, hogy IV. Henrik francia királytól kapjak írásbeli diplomát. Nem tudtam pontosan, melyik században élt IV. Henrik, de azt tudtam, hogy nem egy közeli évszázadban (utólag kiderítettem, hogy a XVI. században Navarre királya volt, hugenotta, és Pau-ban volt kastélya). Vonzott a lehetőség. A következőket kellett teljesíteni: megenni egy adag libamájat fokhagymával, meginni egy üveg Jurançon fehér bort – és mindezt ki is kellett fizetni. Eleget tettem a követelményeknek. Utána a tulaj felment a padlásra – mondva, hogy IV. Henrik ott tartózkodik, és ott fogja aláírni a diplomát. Ez is megtörtént. 1963. december 30-án lett kiállítva a diplomám. Ebben IV. Henrik megerősítet-

te, hogy a fokhagyma és a Jurançon révén, Béarn tartomány fiaként lettem megkeresztelve, és mindezt a célból, hogy „a nevezett Várady Tibor [...] mindig betartsa galáns ígéreteit”. Megkérdeztem a tulajdonost, hogy ez tulajdonképpen mit is jelent, de azzal hátrította el a kérdést, hogy „ez világos”.

ROYAUME
DE
NAVARRE

PROVINCE DE BÉARN

Le Desnommé TIBOR
VÁRADY
de passage en notre bonne ville a été baptisé
Béarnais cap e tout de par la Gousse
d'Ail et le Jurançon afin que tienne tou-
jours verts propos et galantes promesses.

Escrit en la Taverne Henri IV à
Pau ce jourd'hui. 30 Decembre 1963
de part le Roy de Navarre
Henri IV

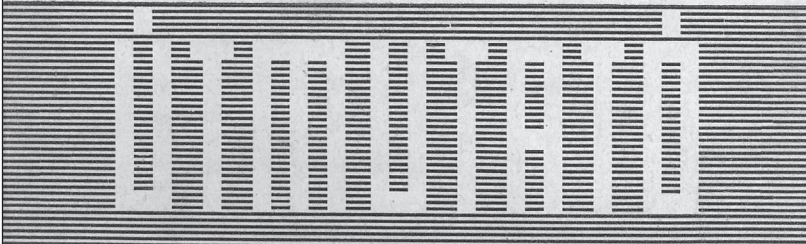
HOSTELLERIE - RESTAURANT
TAVERNE H-IV
18, Rue Henri-IV
PAU (B.-P.)

Szóval ez volt asztalitenisz-karrierem csúcsa. Visszatérve a tenisz-témájához, a barára épített pálya nem sokáig maradt fenn. A bara azonban igen. A fal is, mely a víz felett a Messingerig vezetett.

Egyébként a teniszpálya hengerlésével párhuzamosan, apám részt vett a német megszállás után a helyi magyar iskolák megszervezésében is. Ezt egy iratsomó is bizonyítja, melynek a borítólapjára odaírta ceruzával,

hogy „Iskola”. A két legkorábbi keltezésű irat két „útmutató”. (Sokféle utat mutattak már a bánáti magyaroknak.) Az egyik útmutató még a német megszállás alatt íródott, a másik a háború vége felé, amikor már alakult az új hatalom. Az első tulajdonképpen egy kis kulturális félrelépéshez mutat utat (ha a német Katonai Parancsnokság szempontjából nézzük): „Útmutató a bánáti magyar középiskolai tanulók budapesti tanulmányútjához.” A címoldalon ott áll: *„Érkezés 1942. május 21-én, 19:37-kor a Budapest Nyugati Pályaudvarra. Hivatalos fogadás nem lesz, érdeklődők azonban a Pályaudvaron megjelenhetnek.”*

**A BÁNÁTI MAGYAR KÖZÉPISKOLAI
TANULÓK BUDAPESTI TANULMÁNY-
ÚTJÁHOZ**

✱

**ÉRKEZÉS: 1942. MÁJUS 21.-ÉN, 19h 37'-KOR
BUDAPEST NYUGATI PÁLYAUDVARRA.
HIVATALOS FOGADÁS NEM LESZ, ÉRDEKLŐDŐK
AZONBAN A PÁLYAUDVARON MEGJELENHETNEK**

A másik útmutató szerbül íródott. Keltezése 1944. november 11. Ez a Jugoszláv Népfelzabarádító Hadsereg, Bánát–Bácska–Baranya Katonai Parancsnokságának Útmutatója arról, hogyan történjen a BBB (azaz Bánát–Bácska–Baranya) területén lévő iskolák (újra)megnyitása. Az útmutatóban az állt, hogy a történelemtanítást megszüntetik, amíg nem készülnek el az új tankönyvek. Addig csak a népfelzabarádító háború történelmét lehet tanítani, heti egy órával. (Az új tankönyvek egy jó ideig nem készültek el. 1950-ben egy átmeneti megoldás nyomán szovjet történészek könyvéből tanultam általános történelmet. A könyvet egyébként lefordították magyarra.) Továbbá elrendelték, hogy a „tiszteséges oktatók” – a lefektetett kivételektől eltekintve – az 1941. április 6-a előtti tantervet használják. Hogy melyik oktató tiszteséges, az egy „karakterisztika”-ból derült ki, melynek űrlapját 1944. november 20-án adta ki a BBB Katonai Parancsnoksága. Ezen a következő kérdésekre kellett választ adni: 1) Együttműködött-e az illető személy a népfelzabarádító mozgalommal, segítette-e, rokonszenvezett-e vele, vagy közömbös maradt iránta? 2) Milyen jellemű ember, és milyen tekintélye van a polgárság körében? 3) Hajlott-e a faszizmus felé, és ha igen, ezt mivel nyilvánította /mutatta/?

<p style="text-align: center;">Na osnovu raspisa Opšteg otkesa Komande Vojne oblasti za Banat, pod Pov. Ibr. 208 od 20. XI. 1944 godine daje se sledeća:</p>	
<p><u>K A R A K T E R I S T I K A</u></p>	
Za _____ nik iz _____	učitelj-ca /zabavilja/nastavnik
<p>1/ Da li je dotično lice saradnjvalo sa Narodno-oslobodilačkim pokretom, pomagalo isti, samo simpatisalo isti, ili je bilo ravnodušno prema NOP.:</p>	
<p>2/ Kakav je po karakteru kao čovek i kakav ugled uživa u građanstvu:</p>	
<p>3/ Da li je neginjao fašizmu i ako jeste čime je manifestovao /pokazivao/:</p>	

Az űrlap hátoldalán volt egy negyedik pont is, mely szerint: „Ha a karakterisztika negatív, ezt meg kell indokolni, és bizonyítékokkal alá is kell támasztani.” Ez ésszerű hozzáállásnak tűnik. Igaz, azt is jó lenne tudni, hogy milyen indokok és milyen érvek jelentettek akkor megfelelő támasztékot. (A szöveg végén persze ott állt, hogy Halál a faszizmusra – Szabadság a népnek!)

Egyébként a BBB Útmutatóban külön említették a szláv iskolákat és a két nem szláv kisebbség iskolát (magyar és román). Ez utóbbiakkal kap-

csolatban azt fektették le a III.6. pontban, hogy majd akkor fognak megnyílni, „ha össze lesz szedve az alkalmas tanerő”. Tehát ez volt a következő feladat. Meg annak a felismerése is, hogyan kellene ehhez hozzáfogni. Ezt a kérdést veti fel Jeszenszky Ferenc kézzel írott levelében, melyet Versecről címzett a nagyapámnak 1945. január 8-án. (Jeszenszky a német megszállás utolsó évei alatt a Dunamenti/Bánáti Magyar Közművelődési Szövetség vezetője volt.) A levél így kezdődik:

„Mélyen tisztelt Imre Bátyám!

A verseci négy osztályos magyar gymnasium, melyben ez év szeptember utolsó napjaiban megkezdődött az oktatás, októberben természetesen megszűntette működését.”

Olvasás közben az ember persze fennakad azon, hogy „természetesen” szűnt meg októberben a szeptember végén indult gimnáziumi oktatás. Jeszenszky persze nem azt akarta ezzel mondani, hogy ez így van rendjén, hanem azt, hogy ez tudvalevő, mindenütt ez történt. Jön az új rend és új világ, mindennek le kell állnia, hogy az új hatalom elgondolkodhasson azon, hogyan folytatódik, ami folytatódik. Az októberben indult gondolkodás nyomán, november 11-én megszületett a BBB Katonai Parancsnokság Útmutatója. Ezután persze másoknak is el kellett gondolkodniuk. A magyar kisebbségi vezetőknek és értelmiségieknek például arról, hogyan lehet az Útmutató koordináta-rendszerében ismét helyet találni a magyar iskoláknak. Jeszenszky azt kérdezi, hogy alakult-e Becskereken valami állásfoglalás, „melyből arra következtetni lehetne, hogy az illetékesek hogyan gondolkodnak”, és hogy így milyen esélyei lehetnének egy verseci magyar középiskolának. Nagyapám válasza sajnos nem maradt meg a papírok között. Van azonban jó néhány levél, mely tanerőtorozásra vonatkozik. Látom, hogy voltak olyan javaslatok is, hogy az apám legyen a becskereki magyar gimnázium (a Messinger) igazgatója. Ezt a javaslatot az új hatalomból is támogatta valaki. Lehet, hogy az, aki nálunk hagyta a bútorokat, a csónakot és a teniszhalót – de ebben nem vagyok biztos. A felkérő levelet Žarko Božjak írta 1945. február 10-én, a Katonai Parancsnokság Művelődési Osztályának nevében, szabályos Smrt fašizmu – Sloboda narodu! zárójelszóval. Egyébként „y”-nal írta a Várady-t, de „Josif”-ként a Józsefet. Az apám február 12-én válaszolt, közölve, hogy nincs megfelelő oktatói minősítése, és maga helyett Mina Nesztort vagy Győrfi Bélát javasolja. (Tudtommal az oktatói minősítés hiányánál fontosabb ok volt, hogy nem akarta otthagyni az ügyvédi pályát.) Aztán 1945 márciusa és májusa között öt-hat levél íródik (legalábbis ennyi van az iratsomóban), javaslatok, támogató nyilatkozatok, kérelmek, hogy jöjjön el a becskereki magyar gimnáziumba

tanítani Fischer András, Győrfi Béla, Tordé Fülöp. Az eredménynek nincs nyoma az iratok között, de ezúttal nincs is szükségem iratokra, hogy tudjam, mi történt, mert mindhárman tanáraim voltak a Messingerben.

Még egy levelet említenék. Dátum sajnos nincs rajta, de minden valószínűség szerint 1945 első felében íródhatott. A levélből kiderül, hogy az iskolaszervezőknek sok mindennel kellett szembesülniük. Többször is megpróbálom kiolvasni a levélíró nevét. Mintha Bély-Guiseppé lenne, de ez nem hangzik logikusan. Mellékelem a levél fénymásolatából az aláírást, és az olvasóra bízom a döntést. A levelet az apámnak írták, és ez áll benne:

„Kedves Józsikám!

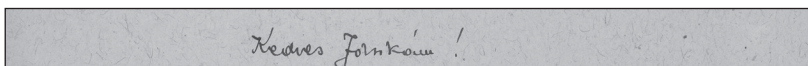
Átnéztem a dolgokat, és csak székeket találtam és esetleg 2-3 asztalt tanári szoba részére.

A székek természetesen a legkülönbélebbek, kivéve 3-4 kertiszéket, a többi mind másszínű és alakú.

Volna ott több asztal, de ha ezeket a tantermekbe tesszük, úgy fog kinézni az osztály mint egy korcsmahelyiség, nem beszélve arról, hogy a széles asztalok mennyi helyet foglalnak el. –

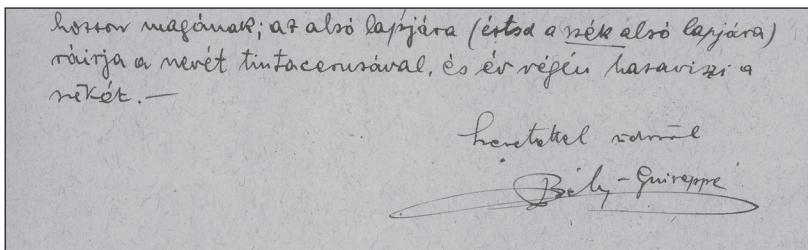
Szerintem az volna a legjobb megoldás, hogy annyi iskolapadot hajtunk fel, amennyit csak lehet és ezekbe tesszük az alsósokat, a felsősök számára a zárdától kérünk asztalokat amennyiben nem lesznek elegendő padjaink. Széket pedig mindegyik diák hozzon magának; az alsó lapjára [értsd a szék alsó lapjára] ráírja a nevét tintaceruzával, és az év végén hazaviszi a székét.

Szeretettel üdvözöl”

Kedves Józsikám!

[...]

hozzon magának; az alsó lapjára (értsd a szék alsó lapjára) ráírja a nevét tintaceruzával, és év végén hazaviszi a székét. –

Szeretettel van-e
Bély-Guiseppé

Ez volt a helyzet. 1950-ben lettem diák a Messingerben, de addigra már ott is voltak székek. Az iskolába nem a falon jártam, hanem egy kerülővel a Cara Dušana utcából, a Messinger utcájába fordulva. Azt hiszem, Masaryk utca volt akkor a neve. Azóta többször változott. Előtte is.

A gimnázium hivatalosan Sonja Marinković partizán hősnő nevét viselte, de a diákok csak Messingert mondtak. Többé-kevésbé a tanárok is. Hogy miért volt Messinger az iskola nem hivatalos neve, azt kevesen tudtuk. Volt egy iskolatársam, aki azt hitte, hogy a „messinger” valami szinonimája a gimnáziumnak. Nem csak tájékozottság révén maradnak fenn dolgok. A Messinger (akkor) magyar gimnázium volt. A BBB Katonai Parancsnokság Útmutatóját figyelembe véve alakult, de miután létrejött, mint ha mégsem az akkor formálódó világhoz tartozott volna. Valami sziget-féle volt az új jelenben. Minden osztályban persze Tito-kép függött a falon a katedra fölött, de „tanár úr”-nak szólítottuk a tanárainkat, „tanár elvtárs” helyett. 1946-ban indultam iskolába, tehát pontosan akkor, amikor az új világ indult, de szüleink olyan iskolára készítettek, melyet ők ismertek meg. A tanárok is a korábbi világban lettek tanárok. Az általános (elemi) iskola négy évében egy szerencsés kompromisszum halasztotta az „úr” és „elvtárs” konfrontációját. Tanító bácsit vagy tanító nénit mondtunk. De a gimnáziumban (a Messingerben) már választani kellett. Új sodrásoktól valamennyire félreeső kisebbségi környezetben könnyebb volt a tanár urat folytatni. Csak Čapić szerbtanárnál volt egy megingás. (Egy darabig ő, majd Fischer tanár tanított szerbet.) Fischer tanár a szerb leckék kontextusában is „tanár úr” maradt. Ez Čapićnál nem volt lehetséges opció, mivel őt szerbül szólítottuk, és a „tanár úr”-ral szemben a „gospodin profesor” nem kötődött semmilyen közöttünk folytatódó hagyományhoz. Szavakat nem csak az értelmük miatt használunk (vagy nem használunk). Az volt a legjobb megoldás, hogy Čapićot szerbül egyszerűen „profesor”-nak szólítottuk. Egyébként jóban voltunk vele. Korrekt volt, ha nem is lelkes. Néha az óra vége felé, miután elmondta már és megkérdezte, amit azon az órán mondani és kérdezni akart, de maradt még néhány perc, nem erőltetett semmi folytatást, hanem odaállt arccal az ajtó felé, és a kezébe vette a zsebóróját. Mi pedig félig felszabadultan beszélgetni kezdtünk egymással, de senki sem állt fel, mert vége is volt az órának, meg nem is.

Az iskolakönyvtár az iskolaudvar végén volt, egészen közel a falhoz, melyen a bara mentén is el lehetett jutni a Messingerig. Többször kölcsönöztem ki May Károly-könyveket. Egyszer egy Winnetou-kötet mellől Szabó Dezső-könyvet vettem a kezembe. Egy tanárnő is ott volt, és azt mondta: „Ennek a könyvnek nem kellene itt lennie.” Ennél tovább nem ment. A tanárnő tudta, hogy Szabó Dezsőt akkor nem illett olvasni, de közénk, szigetlakók közé, lassabban és nem eredeti fényükben jutottak el a hitek és a tiltások. Az, hogy Szabó Dezső valami miatt gyanús, felcsigázta az érdeklődésemet, és kikölcsönöztem a könyvet. De abban az időben – tizenegy éves koromban – azért inkább May Károlyt olvastam. Szabó De-

zsó egyébként nem volt része a tananyagnak. Leginkább klasszikus magyar irodalommal foglalkoztunk. Ezt az óvatos szabad mozgást az is segíthette, hogy míg a Katonai Parancsnokság Útmutatójában fel voltak sorolva azok a szerb és horvát írók, akiket az Útmutató megalkotói „szabadelvű” íróknak minősítettek, addig a „szabadelvű” kisebbségi írókat nem sorolták fel. Így maradt valami mozgástér annak a megállapítására, hogy melyik kisebbségi író alkalmas.

1953 decemberében, azzal a céllal, hogy összefoglaljam a messingeri eseményeket, balladát írtam a *Walesi bárdok* mintájára. Edward király messingerbeli megfelelője Fischer tanár lett, aki szerbet és németet tanított. A ballada túl hosszú, de néhány strófát idemásolok:

SZILVESZTERI BALLADA

Walesi bárdok

Fischer tanár, szerb nyelv tanár
Jön a fakó utcán
Hadd látom, úgymond, mit csinál
A Messinger tartomány

Van-e lárma, kiabálás,
S vajh a jégpálya kíz?
Használt-e a megöntözés
A pompás honi víz!?

[Fischer tanár ötlete volt, hogy télen korcsolyapálya legyen a kosárlabdapályán a Messingerben. Akkoriban hosszabb telek voltak. Volt egy kút is az udvarban, onnan hoztunk vödörkben vizet. Sajnos csúszkálni kezdtünk, még mielőtt a jég megállapodott volna. A „kíz” í-jét nem Fischer tanár beszédmodora, hanem a rím indokolja. De hadd folytassam a balladámát...]

S a „đak”, az istenadta „đak”
Tudom hogy boldog rajt’
De megvan-é a szorgalom
Mely tanulásra hajt?

S az újévi készülődés...
Étel-ital lesz-e?
A szilveszteri zenekar
Tánchoz zenét ad-e?

„Tanár úr” – szól egy diák – valóban
Szép lesz Újév ünnepe,
De nincsen hal-vad, jó falat
Mi szem-szájnak ingere

A zenekarban ott a dob
S hegedűsök tízen,
Csak egy a baj, hogy nincsen ott
Se dallam, sem ütem

S a jégpálya! Ah a jégpálya!
Mi lett vele óh ég!
Hol a negyedik csúszkála,
Föld marad ott, nem jég

Fischer tanár, szerb nyelv tanár
Szörnyű haragra lobban
Esküszöm áldozat sok lesz
Negyedikes padokban.

A tanári az ahová
A naplóért belép
Majd felrohan a lépcsőn
Nem fékezve dühét

Fischer tanár, szerb nyelv tanár
Ím a terembe lép,
S vérfagyasztón kong e szó
Máma felelés lesz!!!

[Ezután következik egy drámai dialógus arról, hogy felelés, vagy javítás kellene, hogy legyen, jön néhány hősies kiállítás – például Ágó Ferenc részéről – és utána a vérfürdő. Fischer tanár a felelés – és nem javítás – mellett döntött. És ezután...]

Így indult meg a sötét
Borzalmas nagy csata
„Sedi ne znaš!”¹ ez visszhangzik
És süvölt a szekonda.

[Ezt követi még egy néhány strófa.]

¹ Űlj le, nem tudsz!

Negyedikes gimnazista voltam a szilveszteri ballada idején. Megőrzött papírokból látom (valamennyire emlékszem is), hogy különösen eseménydús volt a kisérettségihez vezető IV. osztály. (Mi a IV/c voltunk.) Év végi beszámolót írtunk – ez is megmaradt –, melyben az áll, hogy a IV/c „szép eredményeket ért el úgy a sport, mint a kultúr munka terén”. Turn Ferenc, Mosó József és Szöllőssy György „sikeresen védtek a gimnázium kosárlabda válogatottjának színeit”. (Turn Ferenc még a gimnázium befejezése előtt Németországba költözött. Szöllőssy György Becskereken maradt, néhány éve hunyt el. Hogy Mosó Józseffel mi lett, nem tudom.) A beszámoló szerint céllövészetben Fazekas Miklós tűnt ki, „aranyérmes céllövőmestereket vert meg”. Várady Tibor „sikeresen szerepelt a Gimnázium asztalitenisz válogatottjában és a Željezničar színeiben is”.

A „kultúr munka” megjelölés a beszámolóban azt tanúsítja, hogy azért mégsem voltunk egészen izolált sziget. Viszont az év nagy kultúr munkás eredménye nem valami partizándarab, hanem az *Ábel a rengetegben* színrevitele volt. Amint ezt a beszámoló elmondja – és amint emlékszem is – „*Tamási könyvének színpadra való alkalmazásától a díszletek nagy részének elkészítéséig, mindent a IVc osztály tanulói oldottak meg*”. Kaslik Péter volt a főszereplő. A díszleteket főleg Bencze Tibor készítette. Vigh István magyartanár volt az esemény szervezője. A „színpadra való alkalmazás” nagyjából az én munkám volt. Ennek a kézírata nem maradt meg. Maradt bennem egy bizonytalan érzés, hogy talán nem is sikerült ez annyira jól. De a kisebbségi szigetlakó státusz nemcsak az uralkodó ideológiától védett (valamennyire), hanem a minőség-ellenőrzéstől is. Nem volt más magyar gimnázium sem a városban, sem a környéken, mely összehasonlítási alapul szolgálhatott volna. Az előadáson ott volt a városi magyarság nagy része, szinte mindenkinek volt rokona a diákok között. Szóval nem volt igazán elfogulatlan a közönség. Egy évvel később *A Pál utcai fiúkat* adtuk elő a gimnáziumi tornateremben, szintén nagy sikerrel. Én voltam Nemeček. Az előadás után sokan dicsérték mindnyájunkat, csak az apám dicséretében volt valami fenntartás. Azt mondta, hogy „megnyugtató” volt a szereplésem. Később otthon megkérdeztem, hogy miért épp a „megnyugtató” kifejezést használta? „Azért, mert látom, hogy nem színész lesz belőled” – mondta az apám, aki persze annak szurkolt, hogy jogász legyek.

Számunkra körülbelül ez volt a Messinger.

2. Messinger Karolin és egy békebeli per

Karolin

De ki is volt az, aki miatt Messingerként ismertük és ismerjük azt az iskolát?

Messinger Karolinnak hívták. 1868-ban született Nagybecskereken, jómódú zsidó családban. Becskereken nagyjából mindenki tudja, hogy ő egy legenda. Mást nemigen tudnak róla. Ehhez talán hozzájárulhatott az is, hogy Karolin nem ment férjhez, nem voltak gyermekei, a család nem folytatódott. Meg aztán a sorjázó világváltások (fasizmus, kommunizmus, Milošević, „tranzíció” és közben lakosságváltás), nemcsak a valóságot, de a pletykák világát is megérintették.

Az iratokban azért valami megmaradt. Látom, hogy az apja Messinger Jakab volt, az anyja Wippler Terézia, az ismert fényképész. Karolin Budapesten végezte a Felső Leányiskolát. 1903-ban alapította a Messinger Leánynevelő Intézetet. Ekkor harmincöt éves volt. (Hitler még csak tizenégy.) Az intézet híres és fontos lett. Több fennmaradt fényképen tágas, gondosan felszerelt tantermeket látunk. Teniszpálya is volt az udvarban, melyet télen korcsolyapályává alakítottak. (Ezt most tudtam meg, míg a szöveget írom, lehet, hogy Fischer tanár már korábban tudta.) Becskereki levelezőlapokon is látható volt az intézet. Az egyik levelezőlap a nyári tanulóudvart ábrázolja.

Messinger Karolin leánynevelő-intézete
Az internátus nyári tanulóhelye

Nagynéném „a nyilvánossági joggal felruházott Messinger Karolin-féle leánynevelőintézet elemi iskolájába” jártak. Találtam egy bizonyítványt is, ez Bubus nagynéném (Várady Hajnalka) bizonyítványa az 1908/09-es

tanévből. A papírlap elejét idemásolom. A képen látható rész alatt ott vannak a jegyek – ezek között áll az is, hogy „írásbeli dolgozatok külső alakja... csinos”. A bizonyítványt Messinger Karolin írta alá mint „igazgató” és Végh Margit mint „osztálytanító”. Végh Margit színdarabokat is írt, elő is adták őket. Nyomatásban tudtommal nem jelentek meg, de kéziratban megmaradtak, miután örökösök nélkül távozott a Végh család, és előzőleg apámra hagyták a papírokat. Lassan el kellene döntenem, hogy én kinek adom.

A Messinger bizonyítványa így nézett ki:

Egyébként minden jel szerint az elkötelezettség vezette Messinger Karolint a leánynevelő intézet alapítása felé. Látom, hogy többször szerepel a nagybecskereki Líceumi Előadásokon mint előadó. 1905. március 3-án a feminizmusról tartott előadást. 1909. március 28-án tartott előadásának témája A nők pályaválasztása. Az intézet a diáklányoknak külön „kereskedelmi irányú továbbképzést” szervezett. Karolin fontosnak tartotta, hogy tornatanárnő is volt (ellentétben a hagyományokkal, melyek szerint ez akkoriban férfifoglalkozás volt). Ő lett Bánátban (1894-ben) az első tornatanárnő. A nők egyenjogúsága is célja volt az intézet alapításának. Cél volt a jótékonyág is: ingyen tartózkodhattak a Messingerben az I. világháborúban elesett tanárok gyermekei. De cél volt az is, hogy ez egy jól védelmező vállalkozás legyen. Ezért perek is voltak azok ellen, akik nem

tartoztak jótékonyági célcsoporthoz, és nem fizettek. Ezt mutatja néhány akta. Látom, hogy Đorđe Stefanović bókai lakostól (akinek Ivanka nevű lánya lakott a leányintézetben) 15 701 dinárt követelt a nagyapám. Az alperesek között van a híres belgrádi vendéglő, a Ruski car (az Orosz Cár) egyik vezetője, Jovo Nikolić is. A Ruski carnál nehéz nem elidőzni. A kommunizmus első éveiben is sokat beszéltek róla. Nótatéma is volt, sőt lehet, hogy akkor lett az, amikor az új világban már más neve lett az étteremnek, és innen indult a legendává alakulás. Becskereken is dalolták a nótát. Táncoltunk is rá a Kereskedelmi Középiskola tánctermeiben. Létrejött egy magyar fordítás is. Most, hogy próbálok visszaidézni a dolgokat, felötlik, hogy én alkottam, de nem vagyok már biztos benne. Lehet, hogy népköltészetről (vagy pontosabban népfordításról) volt szó. A dallamot követve, minden sor öt szótagos volt. Lehet, hogy egy lelkiismeretes könyvelő eggyel több szótagot mutatna ki a harmadik sorban, viszont az énekekben összeolvadt a „de” és az „a”. A magyar szöveg így szólt:

Nem vagyok mondén,
És pénzem sincsen,
De a Ruszki Cárban
Eszem ebédem.

A „mondén” szót szerbül is, magyarul is, körülbelül egyszerre használtuk és felejtettük el. Amennyire emlékszem, a kezdő sorban megfogalmazott közlés ellenére, ez nem mondénségtagadó nóta volt. Az éneklésben alakuló hanglejtés inkább egy jelenre fittyet hányó, világfiaszkodó hozzáállást éreztetett. A táncon legtöbbször egy trombitás énekelte, akinek boka felett valószínűtlenül szélesre szabott mondén nadrágja volt. (A mondénség kifejezési formái változtak. Valamivel korábban még a szűkre szabott nadrág jelentett lázadást és politikai inkorrektiséget. Többször hallottam, hogy a szocializmus lelkes építői között voltak, akik ollót is hordtak magukkal, hogy felnyeshessék a helytelen ideológiát jelző nadrágszárat.) Aztán idővel, a mondénséggel együtt, a Ruski car kultusza is megkopott. Tito alatt, a testvériség–egységet hivatva, Zagreb lett a Ruski car neve. Ezt lassan megszokták az emberek. Milošević alatt viszont nem maradhatott Zagreb, visszaállt a Ruski car. Csak nem teljesen. A régi név ismét ott volt, de akik a legendák Ruski carját szokták meg, úgy látták, hogy ez most nem az igazi. Nemrég (2015-ben) új névváltás következett; átvette egy nemzetközi étteremlánc, és most Vapianónak hívják. De nem igazán sikeres.

A Ruski car ügyből egyébként csak egy levelezőlap maradt meg az ügyvédi iratok között. Ebben közlik, hogy Nikolić megígérte, hogy ki fogja fi-

zetni a tartozását. A levelezőlapon ott van a Ruski car étterem és söröző pecsétje. A címzett a Messinger Internat Veliki Bečkerek (Messinger Internátus, Nagybecskerek). Ez elég is volt a postának.

A tartozások kifizetését követelő jogesetek közül a legtöbb irat a Vaso Glavaški ellen 1929 szeptemberében indított per kapcsán maradt meg; ennek a történetét igyekszem összefoglalni.

Egy levél, mely nem biztos, hogy ide tartozik

A Messinger-aktákban több levél van, melyeket Messinger Karolin küldött a nagyapámnak. Van valami sajátos ezekben a levelekben, mely megkülönbözteti a más aktákban talált levelektől meg azoktól is, melyeket évek során magam kaptam, vagy írtam. Egészen különösen szép kézírással, kalligrafikus betűkkel íródtak, fekete tintával, a tollvonások nem maradnak el a nyomtatott betűk következetességétől. Sajátos az aláírás is a levelek végén: „Igazgató és Paulanéni”. A kontextusból világos, hogy az „Igazgató” Messinger Karolin, a nagybecskereki leányintézet igazgatója. Az aláírás közös levelet jelez, bár a szövegben csak Karolin fordul a nagyapámhoz. „Paulanéni” úgy tűnik, minden utazására elkísérte Messinger Karolint, és ő írta a leveleket. Egyébként Tóth Paulának hívták. Nem Karolinhoz viszonyítva volt „néni”. Vélhetően az intézetben a diákok között alakult ki a „Paula néni” megszólítás, Tóth Paula ezzel azonosult, aztán egybe is írta (Paulanéni), és így még inkább név lett. A levelet, melyet itt bemutatok, Budapestről küldték a nagyapámnak 1932. október 17-én. Nem a Glavaški-ügyről szól a levél, de a nagyapám ceruzával ráírta, hogy Messinger c/ Glavaški. A levél így néz ki:

Budapest, 1932 okt. 17.

Kedves, jó Doktor úr!

*Ne tessék rossz néven venni,
hogy soraimmal alkalmatlankodom, de
nem hozhattam magammal elegendő
pénzt és édes anyjaim, kinek betegsége*

mellett márc 3-án hete időzünk se kaptam
még az amerikai járulékokat, így hogy
pénzzavarba jutottam; travukól pedig
nem lehet küldeni. Kedves Mauri
márc. 22-én átadott 50 pengőt, így még
250 pengőt kapnék; talán volna oly ke-
gyes Maurinak írni, hogy ő legyen
szíves nekem a 250 pengőt adni, míg
kedves Doktor úr valami úton neki
küldheti; restelem a dolgot, de sorult
helyzetben vagyok és itt nem akarok
kölcson kérni, mert nem tudom mi-
lép küldhetném vissza. Éves anyám
állapota elég súlyos, de bírom a jó
Istenben és jó háziorvosában.

Kedves Mátát és Cst szívbőlje-
sen üdvözlé

Irgató és Paulanini
II. Percélovit 2. 11. 1.

A „pénzzavar”, melyet a levél említ, minden valószínűség szerint Pestre korlátozódnó pénzzavar volt. Messinger Karolin vagyonos asszony volt, de akkoriban nem volt könnyű Magyarország és Szerbia között pénzt mozgatni, azaz Becskerekről Pestre visszaküldeni a kölcsönvett összeget. Így alakult ki az a megoldás, hogy Karolin Mauzi nagynénemtől vesz fel kölcsönt Pesten, és a nagyapámnak fizeti vissza Becskereken. A Glavaški-aktához pedig valószínűleg úgy kötődik a levél, hogy abból az összegből, melyet Glavaški tartozott Messinger Karolinnak kifizetni, nagyapám le-

vonta a neki járó kölcsön-visszafizetést. Szeretném azt a megjegyzést is követni, mely szerint Karolin anyja amerikai járulékot kapott (illetve nem kapott). De akármennyire is forgatom az iratokat, ez egy olyan szál marad, melyet sehová sem tudok kötni.

Volt-e pad az igazgatói iroda előtti folyósón?

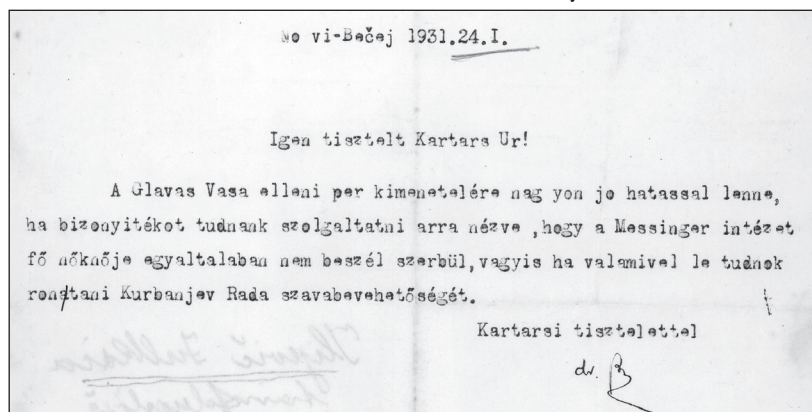
Ennek a körülménynek perdöntő fontossága lett. Vaso Glavaški lánya a Messinger Leánynevelő Intézetben lakott, ezért fizetnie is kellett. Fizetett is, de csak azokat a napokat számítva, melyek alatt ténylegesen ott volt a lánya. Azokért a napokért és hetekért nem, melyek alatt a lány nem volt az intézetben, mert beteg volt, vagy más ok miatt tartózkodott otthon vagy másutt.

Az első perirat nagyapám levele, melyet 1929. október 17-én ír Bács megyei Aleksije törökbecsei ügyvédnek. (Egy későbbi levelezőlapon látom, hogy Endréből alakult az „Aleksije”.) Levelében nagyapám leírja az általa relevánsnak tartott tényeket és érveket, majd kéri Bács megyei ügyvédet, hogy adjon be ezek alapján keresetet, és „a kitűzött tárgyaláson helyettesemként felperes képviselőként megjelenni s ügyfelem jogos érdekeit érvényre juttatni szíveskedjék”. (A törökbecsei bíróság volt illetékes, helyi ügyvédre volt szükség, és Bács megyei Törökbecsén volt ügyvéd.) A tényleírás szerint Vaso Glavaški lánya (Smilja volt a neve) a Messinger Leánynevelő Intézetben lakott, a teljes tanévre (10 hónapos bennlakásra) szerződött, de Glavaški felesége azt kérte, hogy egy vagy több hónapban ne fizessen „arra az időre (a hó második felére), amikor a lány nem eszik az intézetben”. Nagyapám szerint ezt a kérelmet a Messinger Intézet nem fogadta el. Az intézet prospektusában világosan olvasható, hogy teljes szerződött időre kell fizetni, amit az is magyaráz, hogy az illetményt nemcsak az étel indokolja, hanem az egész épület fenntartása és az alkalmazottak kifizetése. A feltételek előre lettek közölve, csak ritkán voltak kivételek, ha „valaki felebaráti szeretetből felmentést nyert”, Glavaški azonban vagyonos ember, nincs ok kivételes elbánásra.

A kereset 1400 dinárt követel, kamattal és költségekkel. Glavaški nem igazán vitatta, hogy a prospektus és az ismert feltételek szerint teljes hónapokra kell a díjat számítani. Azt állította azonban, hogy a felesége felkereste Messinger Karolint, beszélt vele, és megegyeztek, hogy nem kell beszámítani azokat a napokat, melyek alatt a lánya nem tartózkodott az intézetben. Akadt egy tanú is. 1931. január 22-én írt levelében Bács megyei ügyvéd közli a nagyapámmal, hogy a Törökbecsén tartott tárgyaláson, Glavaški feleségének meghallgatása után „Kurbanjev Rada gépész kihallgatása következett, aki az alperes politikai elvtársa és jó barátja. Ez meg-

erősítette alperes neje előadását. Előadta, hogy 1926. évi szeptember hó első napjaiban Becskerekén járt a Messinger intézetben, és alperes nejére várt. Az intézeti iroda előtt folyósón ült és miután az ajtó nyitva volt hallotta, hogy alperes felesége az igazgatónőnek azt mondta, hogy [...] kérte, hogy csak annyit kelljen a havi tartásdíjból fizetni, amennyi megfelel a tényleges benntartózkodásnak. Erre az igazgatónő azt felelte, hogy helyes. Ki lehet számítani mennyi esik egy napra és aztán ki lehet számítani a fizetendő összeget. A beszélgetés szerb nyelven folyt.”

Ezekkel az érvekkel és tanúvallomásokkal kellett szembesülni. Két nappal a tárgyalás után (január 24-én) Bácsmegyei Aleksije egy javaslatot tesz a nagyapámnak, hogy milyen irányban lehetne esetleg érvelni. (A levélben elírás van, Glavas Vasa áll Glavaški Vasa helyett.)

Ezt követi egy beadványvázlat, melyet a nagyapám írt, és Messinger Karolin neve állt az aláíró helyén. (Feltehetően a végleges géppel írt változatot alá is írta.) E beadvány szerint Messinger Karolin azt nyilatkozza, hogy nem tud szerbül, és már ezért sem lehet igaz, hogy ő tárgyalt – szerbül – Glavaški feleségével. Az igazság az, hogy Julkica Ilijević, az intézet tanárnője beszélt Glavaškinével. (A becskereki körülmények ismeretében nem valószínű, hogy Karolin egyáltalán nem tudott szerbül. Az azonban lehetséges, hogy nem tudott annyira, hogy megfelelő tekintéllyel tárgyalhasson, és ezért másra bízta a szerb nyelvű tárgyalást.) A beadványtervezetben az áll, hogy Julkica Ilijević egyértelműen elutasította Glavaškiné javaslatát, és ezt többször meg is ismételte. Nagyapám javasolja, hogy hallgassák meg tanúként Julkica Ilijevićet. Később tanúvallomást tett Messinger Karolin is, azzal, hogy az ő kérelmére nem Törökbecsén, hanem Nagybecskerekén állt a bíróság elé.

A beadványtervezet egy szórólap hátoldalán van kézzel írva. A szórólap címe: MIT AKAR A MAGYAR-PÁRT? A beadványvázlat szöve-

ge után fel van jegyezve még egy érv, mely nincs beépítve a szövegbe, de a végleges változatban minden valószínűség szerint helyet kapott. Más kézírással van, az apám írta. (1931-ben ő tizenkilenc éves volt, másodéves joghallgató, de már besegített az irodában.) Az apám Kurbanjev tanúnak abban az állításában talált gyenge pontot, mely szerint ő az iroda előtt **ült**, és követte a benti beszélgetést. A feljegyzés szerint az intézeti iroda előtti folyosón nincs pad, nincs hova ülni, tehát nem lehet igaz, hogy Rada Kurbanjev az intézeti iroda előtt ült és az állítólagos beszélgetést hallgatta. Oda van még írva, hogy „Ilijević meghallgatva” – tehát valószínűleg Julkica Ilijević is elmondta, hogy nincs hova ülni az iroda előtt.

Ezt a pert Messinger Karolin megnyerte. A törökbecsei bíróság megítélte az 1400 dinárt kamatokkal és költségekkel. Az iratcsomóban van néhány elismervény is, a részletfizetéseket igazolva.

Most, ahogyan ezt az éppen befejezett történetet nézem, látom, hogy nem mindig lüktetett a történelem, nem csak időközök/váltások torlódtak. Volt olyan is Becskereken, hogy tartott az idő, folytatódtak a napok.

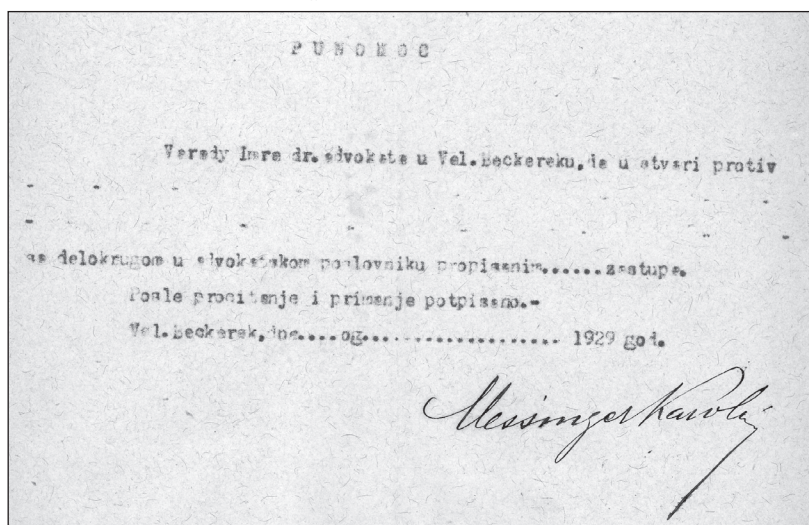
3. Gyógykezelés Olaszországban és közben egy elkerült átejtés Becskereken

A 10 169. számú akta

A bentlakási díjjal kapcsolatos perek tulajdonképpen valamilyen stabilitást sugallnak. Igaz persze, hogy a vitázó felek számára minden bírósági per kilépés a mindennapokból. Jogvitákban (és nem csak jogvitákban) az emberek gyakran nagyobb részt kapcsolnak magukból és az életükből a vitához, mint ami odatartozik. De az iratok azt mutatják, hogy a Glavaški-, a Ruski car és egy-két hasonló per mégis az elviselhető kellemetlenség és rutinörömök között mozogtak. Vannak jogviták, melyek semmit sem ingatnak meg alapjaiban, inkább csak ellenőrzik az alapokat.

Viszont azt is látom az iratokban, hogy míg tartott a békebeli hangulatú Glavaški-per, 1930 júliusában, egy izgatott levél- és sürgönyváltás folyik nagyapám és Karolin (illetve „Igazgató és Paulaneni”) között. Arról van szó, hogy Karolin eladja az intézetet az Oktatásügyi Minisztériumnak. Különböző közvetítők bukkannak fel, akik türelmetlenül követelnek meghatalmazást, és bizonygatják, hogy az ő közvetítésükkel magasabb vételárat lehetne elérni. Bizalomfokozás céljából említésre kerülnek kormányközeli sógorok is. Látva a tervezett eladást, mintha egy ablak kerülne elé, mely mögött talán maga Karolin van, és nem csak az intézmény. Úgy érzem, Karolint is látnám, ha tudnám, miért akarta eladni az intézetet. Valamivel elégedetlen volt? Más irányba akart elindulni?

El akart költözni? (Ez tűnik a legvalószínűtlenebbnek.) Vagy egészségügyi problémák ingatták meg? (A júliusi leveleket egy olaszországi szanatóriumból írja.) De hiába forgatom a papírokat, a hirtelen alakult ablak mögött nincs semmi. Próbálok másfelé tájékozódni, és közben már nemcsak azt keresem, hogy mi volt az Karolinban, ami az eladás felé vezetete, hanem bármit, ami személyes. Nagybecskerekén mindenki tud valamit a Messingerről (az intézetről), de magáról Karolinról nem igazán maradtak fenn emlékek. Kétszer lapozom át az iratokat, hogy legalább a kézírását lássam valahol. Ez se könnyű, mert Paulanéni írt minden levelet. A 10 169. számú aktából egy bianco meghatalmazás mégis előkerül, melyet 1929-ben adott a nagyapámnak Karolin. Ezen saját kezű aláírása van.

Nagyapám naplójába tizenvalahányszor fordul elő a Messinger név. Legtöbbször az intézetről van szó, de van kivétel is. 1944 novemberében egy visszaemlékezést jegyezett fel: „1944. XI. 4 Szombat. Károly napja. Valamikor, de még két év előtt is, e napon felkerestük dr. Magyar Károlyt, aki tavaly júniusban halt meg, ott voltunk Fischer Károlynál, Marton Andor Juczi leányának férje, Ambrózy Károlynál, ma ez utóbbi kettő a partizánok foglya. Valamikor víg találkozó volt Károly napján Messinger Karolinnál, a jó nevű tanintézet és konvoiktus tulajdonosánál, akit a németek zsidó üldözése Bpestre kergetett, ahol elhagyottan meg is halt.”

Tehát a békebeli időkben, Károly-napján, Karolin „víg találkozókat” szervezett. A Károlyok közösségéhez csatlakozott. Megnézem a naptáram, bele vannak nyomtatva a névnapok is, néha több név is egy napon. November 4-én csak Károly áll. Na de többféle naptár van, és nem kell különösebb ügyvédi bravúr ahhoz, hogy a Károly-napot a Karolinokra is kiterjesszük.

Annak, hogy milyen érzések és körülmények vezették Karolint az eladáshoz, nem látom nyomát. De az eladás kapcsán alakult kétélyek és érzések ott vannak a levelekben. Egyértelmű, hogy el akarta adni az intézetet. Nem annyira világos, hogy ez az egész Messingert jelentette-e. Nagypám naplójában így ír róla: „jó nevű tanintézet és konviktus”. Más iratokban csak az „intézet” szót látom. Belgrádi ügyvédek, akik közvetítői meghatalmazást akartak, német nyelvű leveleikben „Pensionat”-ot említenek, egy szerb nyelvű meghatalmazás-tervezet az „internat” szót használja. Szóval talán az egész Messingert akarta eladni, talán csak egy részét.

Az első idevonatkozó levelet 1930. július 2-án írja „Igazgató és Paulanéni” a Bocsa Montana-i Velicsek (vagy Veliček) szanatóriumából. A levél első oldala így néz ki:

Bocsa Montana 1930. júl. 2
Sanatoriumo Dr Velicsek

Védres jó Doktor úr!

Ismerve hozzáink való
jóindulatát, tanácsot kérjük mellé-
kelt fontos ügyben.

Luzsán úr elutazásunk előtt
nálunk volt és mi kétszer is felkeres-
tük Doktor urat, de nem találtuk ott-
hon, azért bátorkodom mellékelt irá-
tokat átadásra végett elküldeni, szerin-
tünk ezek semmiféle bíralmat nem
gejcsenek, mert mi csakis úgy va-
gyunk hajlandók az intézetet el-
adni, ha az állam a teljes összeget
vagyis két és fél millió dinárt aron-

„Z. úr” nem adta fel egykönnyen. Július 6-án ő is levelet ír Becskerekéről német nyelven „Verehrte Damen” (tisztelt hölgyeim) megszólítással, és „mit Handkuss” (kézcsókkal) zárószóval. A levélben van egy magyar szó is, „Igazgatónéni”-ként szólítja Messinger Karolint. A kulcsmondatok szerint: *„Ami sokaknak nem sikerült, és amire a Hölgyek évekig vártak, az általam elérhető.”*

Már többször kísértésben voltam, és most letérek egy pillanatra az ügy megszgyéről, hogy megálljak a megszólításoknál. A tulajdonos, aki eladhatta az intézetet, Messinger Karolin volt. „Z úr” azonban azt a várva várt sikert emlegeti, amire a Hölgyek évekig vártak. Nagypám is, némi megfontolás után, „Mélyen tisztelt Hölgyeim!” mellett dönt („Mélyen tisztelt Igazgatótól” helyett). A Karolintól érkező levelek aláírása következetesen „Igazgató és Paulanéni”. Egy kivételt látok csak, egy német nyelvű levéltervezetben. A levelet július 9-én küldik „Igazgató és Paulanéni” a nagypámnak, de ebben van egy német nyelvű levélvázlat. A német levelet „Z úrnak” küldték volna, de előbb kikérték (most már én is többes számban írok) a nagypám véleményét. E tervezett levél azzal zárul, hogy „K. M. u. P. Th.”, tehát Karolin Messinger és Paula Tóth (az „u” az und-nak, azaz az és-nek a rövidítése). Tehát itt is szerepelnek mindketten az aláírásban, de teljes névvel. Úgy látszik, az „Igazgató és Paulanéni” egy közösségen belül (a becskerekai magyar közösségen belül) volt érvényben. Paula néniről is igyekeztem valamit megtudni. Érdeklődtem Becskereken, csak Tietze Jenő nyugalmazott plébános tudott segíteni. A negyvenes évek végén Paula néni eljárt a Tietze családhoz, és így Jenő találkozott is vele néhányszor. Ő akkor körülbelül tízéves volt. Most, majdnem hetven év után, nem tudott már semmit sem felidézni. Tudja viszont, hogy Tóth Paula katolikus zárdában volt nővér, de kilépett, és a Messingerben vállalt oktatói és ügyintézői szerepet. Elmondta azt is, hogy Paula néni a becskerekai katolikus temetőben nyugszik, de a neve már nincs a sírkövön.

Az iratokból az is kitűnik, hogy Karolin és Paula néni Budapestre is, olaszországi gyógykezelésre is, máshova is, együtt utaztak. Talán azt írhatnám, hogy útitársak voltak az életben.

Z. szívós ember lehetett. Súlyát és befolyását bizonygatva közli, hogy a miniszteri biztos az ő közbenjárása folytán látogatott el a Messinger intézetbe. Július 11-én azonban a nagypám azt írja, hogy tudomására jutott, hogy *„...a múltkori helyszíni megtekintés nem Z. úr, vagy megbízottja közbenjárásának eredményeként történt, hanem tisztán azon véletlen folyamánya, hogy a vizsgákra ideküldött min. biztos [...] érdeklődött az intézet iránt, melyről köztudomású, hogy eladó.”* Aztán egyik német nyelvű levelében Z. leírja, hogy Karolinnal való beszélgetése után minden oka megvolt, hogy azt

higgye, Karolin is akarja, hogy eljárjon, ezért – mert ő szorgalmas és lelkiismeretes – rögtön beszélt belgrádi ügyvédekkel és más „belgrádi urakkal”, az ügy már sínen van, minden pillanatban várható a zárótárgyalások megkezdése, és így egyre kellemetlenebb, hogy még nincs írásbeli meghatalmazás. Z. meg is fogalmazta szerb nyelven az írásbeli meghatalmazást, mely Josip K. Stojanović belgrádi ügyvéd nevére szól, és Karolinnak csak alá kellene írnia. Karolin viszont azt írja a nagyapámnak július 11-én, hogy nem tudja, milyen „belgrádi urakról” van szó, amikor Z. úr őt felkereste, akkor azt mondta, hogy a miniszter sógora az, aki intézné a dolgot. Hozzáteszi, hogy *„...ez az agyafűrt szemtelen dolog annyira felizgatott engem, hogy azóta állandó görcseim vannak és a kúrát 2 héttel meg kell hosszabbítani...”*. Két nappal korábban írt levelében is elmondja Karolin, hogy *„...oly ideges voltam ennek a Z.-nek a tolakodása miatt, hogy újból gyomorgörcsöket kaptam, ami visszaesést jelent a kúrában.”* (Ezek a leveleken is „Igazgató és Paulanéri” az aláírás.)

Most már minden papírt átnéztem a 10 169. számú aktában. (Egy papírlap maradt, melybe csak belenéztem, de félretettem, mert nem az eladásra vonatkozik. Később még egyszer el akarom olvasni, mert lehet, hogy érdemes lesz rá visszatérni e szövegrész végén.) Addig elkezdem nézni, minek a hátlapjára lettek írva az ügyvédi irodából küldött levelek vázlatai. Vannak hotelszámlák, politikai röpiratok is. Nagyapám két levele is a Magyar-Párt nyomtatott programjának hátlapjára van írva. A Programban az áll, hogy a Magyar-Párt síkraszáll olyan „nép- és középiskolák” felállításáért, melyekben magyar szülők gyermekei anyanyelvükön részesülhetnek oktatásban. Követelik, hogy „Anyanyelvét úgy a magánéletben, mint az üzleti forgalomban, minden magyar szabadon használhassa. Ott pedig, ahol a magyarság nagyobb számban lakik, úgy közigazgatási hatóságokkal, mint bíróságokkal szóban és írásban, anyanyelvén érintkezessék.” Ezek egy korábbi kampányban használt röpiratok lehettek, melyekből a megmaradt példányokat 1930-ban az iroda használta. Bár tulajdonképpen meg lehetett volna őrizni a következő választásokra – vagy akár azokra a választásokra, melyekre most készülődnek Szerbiában, míg ezt a szöveget írom. A kisebbségi igények időtállóak. Egyébként – mint az utóbbi száz évben majdnem mindig – akkor is választások közeledtek, amikor e történet szereplői az intézet eladását fontolgatták, és emiatt a kormánnyal való kapcsolat érzékenyebb volt (meg bizonytalanabb is, mert nem lehetett tudni, hatalmon marad-e a kormány, mellyel esetleg egyezséget köthetnének). Újságcikkeket is nézegetek, melyek a választási kampányról számolnak be a harmincas években. A jelöltek azt hangoztatják, hogy őket minden egyes ember érdekel, ezért kezét ráznak mindenkivel, akivel csak lehet. Ezt lá-

tom most (2016 februárjában) a lendületesen induló amerikai kampányban, néhány hónap múlva ez történik Szerbiában is. Magyarországon is ez járja. Másutt is. A mondanivaló világos: ez az egymást megértő őszinte emberek világa, és én (a jelölt) is oda tartozom. Tehát nekem (a jelöltnek) személyes kapcsolatom van a választókkal. Látom a tévén, hogy több amerikai jelölt megkérdezi a nevét is annak, akivel lekezel, majd keresztnevéen szólítja, és közli a saját keresztnevét is. Mi összetartozó egyszerű emberek vagyunk. Ez most már a bankokra is vonatkozik. Az ügyfélszolgálat tisztviselőinek mellére tűzött névjelzésen most már Sarah, Bill, vagy esetleg Kálmán, vagy Noémi áll. Mindenütt közvetlenség, keresztnevek. Hét-nyolc évvel ezelőtt Atlantában a Lenox Mall vásárlóközpontba mentem, alsónadrágra volt szükségem. Egy ismert amerikai cég nevével fémjelzett hatos csomagolás mellett döntöttem. Eredetileg nem hatot akartam vásárolni, de így olcsóbb volt, mint egyenként, és a jövőre is kell gondolni. A csomagolásra oda volt nyomtatva, hogy „Inspected by Mildred”. Tehát egy nő, akinek Mildred a keresztneve, vizsgálta/ellenőrizte (a gatyámat). Hogy hol készült (valószínűleg Ázsiában), az nem volt odaírva. Néhány nappal később az Emory egyetemen valamilyen fogadáson bemutatnak egy kolléganőnek, akinek Mildred volt a keresztneve. Felöltött bennem, hogy elmondjam, miről értesültem a Lenox Mallban, de aztán az „azért talán mégse” mellett döntöttem. Megkérdeztem viszont, hogy van-e valami jelentése a Mildred névnek. A kolléganőm elmondta, hogy ez egy óangol (vagy angolszász) név, és „gentle strength” azaz „gyengéd erő” a jelentése. Ezzel csak felértékelődött a Lenox Mallban szerzett áru és a hozzá kapcsolódó információ is.

Visszatérve a Messingerre, az eladásból nem lett semmi. Most előveszem még a papírlapot, melyet a történet végére hagytam. A dátum is mutatja, hogy nem kötődik a tervezett eladással és törtető közvetítőkkal kapcsolatos izgalmakhoz, gyomorgörcsökhöz 1930 júliusában. Kézzel írt levélvázlat van a papiroson, de a dátum gépelt: 1934. II. 17. A megfogalmazáson ketten dolgoztak. A papírlap bal oldalán magyarul (vagy mondjuk zömmel magyarul) van fogalmazva a gimnázium igazgatójának írt levél, a jobb oldalon pedig szerbre van fordítva, ami fordítandó. Amennyire fel tudom ismerni a kézírást, a fordítást Somogyi Pál végezhette, aki tisztviselőként dolgozott az irodában. (Tulajdonképpen neki is volt jogi diplomája, de Trianon után nem volt hajlandó hivatali esküt tenni az új államban, és így nem lehetett ügyvéd, hivatalban sem dolgozhatott.)

A papírlap félbe van hajtva, és így lehetett akkor is, amikor írtak rá, mert a szavak pontosan megállnak az oldal közepén. A bal oldalon ez áll többek között: „Ugjanis én a Ministarstvo Prosveteval kötött zakupni

ugovort nem mondtam fel; sem pedig a Miniszter úrtól nem kaptam semmiféle értesítést arról, hogy viszont a Ministarstvo Prosvete mondotta volna fel a zakupni ugovort.”

Az Oktatásügyi Minisztériummal kötött bérleti szerződésről van szó. A szerbül megkötött szerződés megnevezése szerbül maradt meg a magyar levélvázlatban, mint ahogyan az Oktatásügyi Minisztérium elnevezése is. Talán zavaró is lett volna Oktatásügyi Minisztériumnak nevezni egy Belgrádban székelő szerb hatóságot. Nem tudom, ki írta a magyar fogalmazványt. Nyilván Messinger Karolin nevében íródott, de ez sokszor így van azokban a levelekben is, melyeket Tóth Paula írt, és „Igazgató és Paulanéni” az aláírás. Itt a vázlat végén nincs aláírás. Csak az áll rajta, hogy „S osobitim poštovanjem” (azaz „kiváló tisztelettel”). A kézírás nem Paula néni kézírása. Karolin írta volna? (Magyarul, szerbül a hivatalos elnevezéseket, és azokat a szavakat, melyekben biztos volt?) Ha így van, akkor nem csak egy-két aláírás mutatja az iratokban Karolin kézírását. Próbálok összehasonlítani a levélvázlatot az 1929-ben keltezett meghatalmazáson talált aláírással. Egy grafológus feltehetően meg tudná állapítani, hogy ugyanarról a kézírásról van-e szó. Én nem. Csak látom, hogy egyszerű becskerei dolgok kicsúsznak a becskerekiek kezéből, a tudomány meg a szakértők asztalára kerül, ott pedig ki tudja, mi lesz vele.

Tehát eladás helyett Karolin bérbe adta a tanintézetet. (Valószínűleg csak a tanintézetet, a diákothont nem.) Továbbra is tulajdonos volt, és a bérleti szerződést – a híresztelések ellenére – nem mondták fel.

Minden folytatódott – még egy darabig.

(Folytatjuk)